

stmodernu simulacijsku konstrukciju svijeta kao turističke destinacije i sveopćeg izvora zabave. (Razumljivo sa stajališta razvijenih zemalja). Ono što Hall želi reći jest da je stanje hladnog rata zamijenilo stanje apokaliptičnog, svetog rata u kojem se ponovo upotrebljavaju stari pojmovi kao što su »križarski rat« i »carstvo zla«. Napadi na SAD »11. rujna« i odgovor saveznika prijete uvlačenjem svijeta u globalni apokaliptični rat. S europskog stajališta teško je ne postaviti pitanje nije li cijela ta orwelovska situacija svojevrsni »hologram« s ukinutim mjerama zaštite, gdje u simuliranim događajima umiru stvarni ljudi? Postoje li uopće Al Qa'ida i Bin Laden? Pogotovo onakvi kakvim ih se prikazuje u medijima? Postoje li čvrsti dokazi da su upravo Al Qa'ida i Bin Laden odgovorni za niz terorističkih napada diljem svijeta za koje se optužuju? Jedno od prvih pitanja, kada se dogodi neki zločin, jest pitanje tko od tog čina ima najviše koristi? Smatramo potpuno jasnim da najviše koristi od islamskog terorizma imaju razvijene zemlje Zapada. Rat i bolest su i dalje najbolji poslovi na ovom planetu, a religijsko uvjerenje i religijska pripadnost su i dalje važni čimbenici u tim »poslovima«. Jasno je da borba protiv terorizma nema alternativu, no sama borba nije dostatna. Potrebno je raditi na uklanjanju uzroka iz kojih nastaju nasilje i terorizam. Jedan od osnovnih problema je da sadašnja saveznička borba protiv terorizma u svijetu nije usmjerena ka uklanjanju tih uzroka, već prije ka stvaranju novih. Tako se stvaraju novi »poslovi« i novi izvori zarade.

U zaključku Phillip Charles Lucas navodi pet čimbenika rastuće represije u svijetu prema novim i manjinskim religijama: 1. Kraj »hladnog rata« i promjena sukoba s »kapitalisti-komunisti« na sukob civilizacija (koje imaju različite religije); 2. Teroristički napadi »11. rujna« i odgovori saveznika; 3. Niz sukoba i nasilja tijekom druge polovice 20. stoljeća koji uključuju nove religije, kao i rastuća percepcija da

manjinske religije mogu predstavljati opasnost za društveni poredak; 4. Smanjivanje utjecaja znanstvenika u javnim raspravama o »kultovima i sektama«; 5. Ponovno javljanje nacionalizama u tranzicijskim zemljama. Na kraju, Lucas smatra da uzimajući cjelokupnu svjetsku situaciju u obzir, budućnost manjinskih religija nije povoljna. Skup različitih čimbenika, kao što su »rat protiv terorizma«, nesigurni nacionalni identiteti, odnosi između država i crkvi, strah od kulturnog imperijalizma, porast transnacionalnih »antikult« pokreta, muslimanska dijaspora, opadanje članstva velikih religija, stvaranje nova ograničenja sloboda za manjinske i nove religijske pokrete u svijetu.

Krunoslav Nikodem

Stephen J. Hunt

ALTERNATIVE RELIGIONS

A Sociological Introduction

Ashgate Publishing Limited, Aldershot, 2003.
268 str.

Knjiga Alternativne religije: sociološki uvod zanimljiv je, obuhvatan i sustavan pregled različitih novodobnih oblika religioznosti/duhovnosti prisutnih u zapadnim društvima, a koje autor objedinjava pojmom alternativne religije. Knjiga sadrži uvod, 14 poglavlja, 9 slika, 9 tablica, popis akronima, opsežnu bibliografiju, rječnik pojmova, te indeks.

Knjigu možemo iščitavati na dvije razine. Prva, informativna razina, objašnjava što su, zapravo, alternativne religije te tko u što vjeruje i što prakticira. Ova informativna razina knjige temelji se na iznimnoj raznolikosti alternativne religioznosti: neki oblici su stari, neke novi; neki zahtijevaju strogu posvećenost i cjelokupno prožimanje života pojedinca, drugi samo popunjavaju slobodno vrijeme; neki imaju vjerovanja koja su nam uglavnom bliška i poznata, drugi strana i nepoznata;

neki su »domaći«, drugi »uvezeni«; neki značajno rastu, drugi pokazuju trend laganog opadanja, itd. Postoje, dakle, velike razlike u vjerovanjima, praksi i orijentacijama pojedinih oblika alternativne religioznosti koje je, prije svega, potrebno opisati.

Druga, znanstvena razina knjige razmatra različita teoretska pitanja. Izraziti porast popularnosti alternativnih religija, te njihova raznolikost postavili su pred sociologe zahtjeve za novim teoretskim konceptima (koji su se počeli razvijati prije četrdesetak godina zbog pojave novih religijskih pokreta) kojima bi objasnili njihovu pojavu, razvoj, oblike, članstvo kao i društvenu relevantnost. Novije teoretske koncepcije, na primjer **religijskog/duhovnog tržišta** vezuju se uz pojavu *New Age* religioznosti. Iz toga proizlazi i pitanje što alternativne religije nude, za razliku od postojeće tradicije (kršćanstva).

U prvom poglavlju raspravlja se pitanje definiranja religije i alternativnih religija, te promijenjenog društvenoga i kulturnog okruženja u kojemu se one javljaju. Također se raspravlja i pitanje kategorizacije i objektivnosti pri analiziranju, pa čak i opisivanju alternativnih religija.

Drugo poglavlje bavi se kultovima, kategorijom koju je izrazito teško jasno odrediti. Pojam obuhvaća vrlo različite religijske skupine od onih vrlo labave strukture članstva i koherentnosti vjerovanja, do onih s vrlo integriranim članstvom i jasno određenom doktrinom, te općom orijentacijom koja dovodi do napetosti u odnosima s društvom.

Treće poglavlje posvećeno je sektama, obliku religioznosti koji se osobito širi u zapadnim društvima. To nije, prema autorovu mišljenju, prvenstveno rezultat klasičnog razdora između Crkve i sekte, već je rezultat rastuće sekularizacije društva. Osim definiranja sekti i procesa nastajanja sekti (gdje se oslanja na klasike Webera i Troeltscha, te suvremene autore npr. Niebuha, Wilsona, Harpera, Hilla, Ro-

bertsona), autor raspravlja i odnos sekte i deprivacije, sekte kao integrativne snage, te pitanje regrutiranja u sekte. Također daje pregled glavnih sektarijanskih pokreta unutar kršćanstva (među ostalima, mormona, Jehovinih svjedoka, kvekeri, adventista sedmog dana).

U četvrtom poglavlju raspravlja se pitanje kršćanskog fundamentalizma, od pitanja definiranja (fundamentalizam kao anti-modernizam i fenomenologijski pristup), preko nove kršćanske desnice i političkog aktivizma, do pitanja tko su fundamentalisti, zatim globalno značenje kršćanskog fundamentalizma, te fundamentalistički pokreti unutar rimo-katolicizma. Kao vrlo širok pojam koji se odnosi na pokrete unutar različitih religija, on je ujedno i osjetljiv pojam, otvoren za interpretiranje. Religiozi se često ne slažu oko toga koje skupine ili religijske pokrete nazvati fundamentalističkim, a koje ne. Tako npr. postoji neslaganje oko toga pripada li pentekostalizam kršćanskom fundamentalizmu ili je pokret obnove i *revival*-a.

Upravo su pentekostalizam i pokreti kršćanske obnove tema petoga poglavlja. Sam pentekostalizam i nije lako smjestiti u kategoriju alternativnih religija. Neki ga autori radije smještaju u nove religijske pokrete jer ima slične karakteristike pokretima nastalim u 60-im godinama prošlog stoljeća, a koji nisu kršćanske orijentacije. Istovremeno su neki aspekti neo-pentekostalizma fundamentalističke orijentacije, a opet ih se ne može smjestiti potpuno pod fundamentalizam. No, pentekostalizam se može smatrati i oblikom sektarijanizma razvijenim izvan kršćanske crkve. Štoviše, pentekostalizam, bio on »klasičan« ili »neo«, ima tendenciju razlaganja na sekte, od kojih jedna izvire iz druge. Unatoč beskonačnoj raznolikosti pentekostalizma, on je najbrže rastući oblik kršćanstva na globalnoj sceni. Stoga ga je teško definirati kao »alternativu« na način kao ostale takve oblike religioznosti.

Šesto poglavlje posvećeno je novim religijskim pokretima, području kojem posljednja tri–četiri desetljeća sociolozi religije posvećuju iznimnu pozornost, možda i više nego tzv. *mainstream* religijama. Mnoštvo je radova i istraživanja o tome zašto su nastali, kako ih klasificirati, zašto neki opstaju a drugi ne, tko im i zašto pristupa, proces kojim se postaje članom, razlozi napuštanja itd. No, često su zanebareni prikazi njihovih vjerovanja i prakse. Iduće sedmo poglavlje dijelom nadoknađuje taj nedostatak, dajući prikaz vjerovanja i prakse nekih glavnih novih religijskih pokreta proizašlih iz kršćanstva, hinduizma, islama, te sinkretičkih pokreta.

Tema osmoga poglavlja je *New Age*: što je *New age* pokret, što ga omeđuje, tko su *new–ageri* i kakav je njegov utjecaj. Osnovni je uvid njegova kontradiktornost. Od svih »alternativa« *New Age* možda najviše odgovara suvremenom dobu, omogućavajući pojedincima da, u skladu sa svojim potrebama, na duhovnom tržištu odaberu iz *brocolage–a* vjerovanja i praksi iz različitih izvora ono što im najviše odgovara.

Neo–poganizam i ezoterijska duhovnost razmatra se u devetom poglavlju. Tu se također javlja problem jasnog određivanja pojmova, odnosno supsumiranja raznolikosti pojedinih oblika praksi i vjerovanja pod navedene termine, što je ponajviše uzrokovano implicitnim stupnjem misticizma koji je u njima prisutan (vještice, druidi; magijska praksa, šamanizam, astralno putovanje, sotonizam; ezoterijski pokreti – masoni, rozikrucijanci). Osim toga, neki od ovih oblika i nemaju organizacijski okvir, a neki su vrlo rasprostranjeni u općoj populaciji (praznovjerje, okultizam, astrologija).

Deseto poglavlje prikazuje neke oblike pučke religioznosti: npr. praznovjerje i astrologiju, te prakse povezane s orijentalnim okultizmom (I ching i feng shui). Također se opisuje društvena pozadina

sudionika okultističkih prakticanja. Mnogi istraživači u ovome području nalaze da su okultističke aktivnosti dugotrajan trend u suvremenoj religiji, te da ostaju značajan način izražavanja skrivenih dimenzija religije i duhovnosti, doduše praktične i ovosvjetske primjenjivosti.

Jedanaesto poglavlje bavi se temom izlječenja, tj. načina na koji se ono javlja u različitim alternativnim religijama. Ukratko, zdravlju, liječenju i ljudskom potencijalu daju se »religijske« kvalitete, a one su, osim u novim religijskim pokretima i *New Age* pokretima, prisutne i u kršćanstvu (*Christian Science*, *pentekostalizam*), te u *self–improvement* programima (scijentologija, transcendentalna meditacija). Autor ističe dvije značajke vjerovanja i praksi izlječenja unutar alternativnih religija. Prva je njihova sve veća popularnost, što nam mnogo govori o suvremenoj kulturi i značenju brige za zdravlje u pozitivnom i proaktivnom smislu. Druga je velika raznolikost praksi koja proširuje ponudu na religijskom/duhovnom tržištu, a koje su naročito privlačne tzv. duhovnim tražiteljima bilo u smislu istinski duhovnog ili više ovostranog, svjetovnog.

U dvanaestom poglavlju razmatra se odnos svjetskih religija i religija etničkih manjina, utjecaj globalnog fundamentalizma, te svjetske religije i njihova adaptacija u zapadnom kontekstu (islam, judaizam, hinduizam, sikhizam, budizam). Autor ukazuje na činjenicu da od svih alternativnih religija na zapadu, najviše novih proizlazi iz religija etničkih manjina. To je očito povezano s političkim pitanjima koja imaju globalne reperkusije, osobito u kontekstu fundamentalizma. No, također je povezano i s ljudskim pravima i pluralizmom, te njihovom povezanošću s etničkim manjinama.

Trinaesto poglavlje posvećeno je kvazi–religijama – njihovu definiranju, porastu, i primjerima: športu, televizijskim i rok–zvijezdama, konzumerizmu, NLO kulto-

vima, aktivistima borbe za okoliš, te pobornicima različitih dijeta, odnosno načela prehrane. Iz navedenih primjera, osobito ovog posljednjeg koji se odnosi na religijske elemente načela specifične prehrane, vidljivo je da autor proširuje definiranje religije do krajnjih granica, iznad ili daleko od boga, bogova, duhova i nadnaravnog.

U posljednjem poglavlju autor raspravlja društveni značaj i relevantnost alternativnih religija u zapadnim društvima. Gotovo je beskrajna raznolikost prikazanih oblika alternativne religioznosti, od kvazi-kršćanskih sekti, uvezenih starih svjetskih religija, do potpuno novih religijskih pokreta i kvazi-religija. Ako one (kolektivno) zamjenjuju tradicionalno kršćanstvo, autor smatra da se može govoriti o suprotnom procesu od opadanja religije u zapadnim društvima, što dovodi u pitanje proces sekularizacije (definiran kao opadanje religije). Mnoga istraživanja ukazuju na činjenicu da su u zapadnim društvima kršćanska vjerovanja fragmentirana, te da ne postoji cjelovito prihvaćanje kršćanskoga morala. Kršćanska su vjerovanja izmiješana s različitim ne-kršćanskim vjerovanjima. Ti podaci, kao i porast i raznolikost alternativne religioznosti postavljaju pitanje njihove budućnosti. Za alternativnu religioznost najprimjerenije je reći da je u procesu stalne promjene. Neki oblici rastu, neki propadaju, javljaju se novi itd. U svakom slučaju, u sekulariziranom zapadnom društvu, prema autoru, religija ima premalo značenje da bi ju se moglo smatrati bilo stabilizirajućom, bilo destabilizirajućom snagom. I stare i nove religije odražavaju dominantnu kulturu Zapada. Religija je doživjela zna-

čajne promjene kao i zapadni način života. Detradicionalizirana spiritualnost u kojoj su stari oblici nadopunjeni novima, onima koji zadovoljavaju različite i kompleksne potrebe pojedinaca u suvremenom društvu, ukazuje na mogućnost da uključuju oblik društvene integracije. Usmjerenost na ljudski potencijal (*New Age*), konstrukcija identiteta i unapređivanje (čak i obožavanje) sebe vrlo su različiti od kodificirane doktrine kršćanstva. U svakom slučaju, takvi novi oblici religioznosti pojedincima osiguravaju značenje, a svojim holističkim pristupom i usmjerenošću na okoliš, mogu postati moral budućih generacija. Iako je, smatra autor, budućnost religije nepredvidljiva, postoji vjerojatnost da u pluralističkim društvima neće više biti podjele na *mainstream* i »alternativne« religije, već će biti mnoštvo vjera i spiritualnosti koje se svode na izbor životnoga stila pojedinaca (kojima je to potrebno).

Ova pregledna i sustavna knjiga može biti iznimno zanimljiva i studentima i stručnjacima. Ona je informativna, ali i intrigantna jer ukazuje na vrlo značajne teoretske probleme suvremene sociologije religije te istovremeno postavlja pitanja i njeguje otvorenost pristupa i interpretacija i u tom smislu je dobrodošla svima onima koji se bave religijom u nas. Također, svojom usmjerenošću na zapadna društva i ukazivanjem na razlike u europskoj i američkoj situaciji pruža osnove i za komparaciju s postojećom religijskom situacijom u Hrvatskoj, odnosno na ono što nas u tom smislu očekuje u budućnosti.

Dinka Marinović Jerolimov